ଟିପ୍ପଣି

13

ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ଜନସାଧାରଣ ନିଜର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବିକା କୃଷିଥିଲା । ପରେ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ହସ୍ତଶିଳ୍ପକୁ ଜୀବିକା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହାପରେ ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ବ୍ୟବସାୟ କରି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଆର୍ଥିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାନଙ୍କରେ ସେବା ପ୍ରଦାନ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବିକାରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ରାଷ୍ଟ୍ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କର ଆଦାୟ କରି ରାଜକୋଷ ବୃଦ୍ଧି କରୁଥିଲା ଏବଂ ଏହାକୁ ଉପଯୋଗ କରି ଏହାର ସ୍ଥିତି ଓ ବିସ୍ତାର ପାଇଁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲା ।

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍ପାଦନର ଉପାୟ ଏବଂ ମାଧମ ବିଷୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା । ରାଷ୍ଟ୍ର କିପରି ଏହାର ପୁଞ୍ଜିକୁ ବିନିଯୋଗ କରୁଥିଲା ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟ କିପରି ଚାଲୁଥିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ମଧ ଜାଣିବା । କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମେ ଦେଖିବା ଯେ କୃଷିର କିପରି ଉନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା ଏଥିରେ ଆମେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶସ୍ୟ, ଜଳସେଚନ ପ୍ରଣାଳୀ ବିଷୟରେ ମଧ ଜାଣିବା । ଭୂରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କର ଆଦାୟ ପ୍ରଣାଳୀ, କର ଆଦାୟକାରୀଙ୍କ ଭୂମିକା ଏବଂ କୃଷକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଉପରେ ଉପୁଜୁଥିବା ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ମଧ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା । ଅଣକୃଷିଜାତ ଉତ୍ପାଦନ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବିଶାଳ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଓ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଉତ୍ପାଦନ ବିଷୟରେ ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇବା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶିଳ୍ପ ସଂଘ ବିଷୟରେ ମଧ ଆମେ ଜାଣିବା । ସେହିପରି ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇବା ସରାଫ୍, ବଣିକ ଏବଂ ଦଲାଲ ପରି ବ୍ୟବସାୟୀକ ସଂଘ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୁଣ୍ଡି ବିନିମୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଦଲାଲି ଏବଂ ବୀମା ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ମଧ ଜାଣିପାରିବା ।

OBJECTIVES - ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ବିଷୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଆମେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରସଂଗ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା:-

- କୃଷିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି, ମୁଖ୍ୟ ଉତ୍ପାଦିତ ଶସ୍ୟ, କୃଷି ପ୍ରଣାଳୀ ଏବଂ ଭାରତରେ ରହିଥିବା ଜଳସେଚନ ପ୍ରଣାଳୀ ।
- ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
- ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟରେ ଜମିଦାରମାନଙ୍କର ଭୂମିକା
- ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ।
- ଅଣକୃଷିଜାତ ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟର ସାଂଗଠନିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ।
- ଅର୍ନ୍ତବାଣିଜ୍ୟ ଓ ବୈଦେଶିକ ବାଣିଜ୍ୟ ।
- ମୁଖ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟକ ପଦ୍ଧତି ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟ ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଏବଂ
- ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ମୁଦ୍ରାନୀତି ।

ଟିପ୍ପଣୀ

13.1 AGRICULTURAL PRODUCTION - କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ

ମଧ୍ୟଯୁଗରେ କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ ଥିଲା ମୋଟ ଉତ୍ପାଦନ । ରାଜ୍ୟର ରାଜସ୍ୱର ପ୍ରମୁଖ ସ୍ରୋତ ଥିଲା କୃଷି ଆୟ ।

(i) EXTENT OF CULTIVATION - କୃଷିର ସଂପ୍ରସାରଣ :

କୃଷିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କହିଲେ ବୁଝାଯାଏ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଯେତିକି ଅଞ୍ଚଳ କୃଷିର ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ ଥିଲା, କୃଷି ଉପଯୋଗୀ ଜମି ସେହି ଅନୁପାତରେ ରହିଥିବା ଯେଉଁଥିରେ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରୁ ନଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ଜମି ମଧ୍ୟରେ ଅନୁପାତ ପ୍ରାୟ ଅନୁକୂଳ ଥିଲା । କୃଷକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କର୍ଷିତ ଜମିକୁ ଛାଡ଼ି ଆହୁରି ଅଧିକ ବଳକା ଜମି ରହୁଥିଲା । ଏହି ପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତିରେ ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧିପାଇଁ କୃଷି ସଂପ୍ରସାରଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ଏବଂ ନୂତନ ଅଞ୍ଚଳକୁ କୃଷି ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ କରାଗଲା ।

ସମସାମୟିକ ଉତ୍ପାଦନକୁ ଲକ୍ଷଣ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଗଂଗା ଓ ଯମୁନା ନଦୀରେ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନ ଦୋଆବ ଏକ ଉର୍ବରଶୀଳ ଅଞ୍ଚଳ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ମଧ ଘଞ୍ଚ ଜଙ୍ଗଲ ଏବଂ ସନ୍ତସନ୍ତିଆ ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲା । ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଏହା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥିଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଓ କୃଷି ଉପଯୋଗୀ ଜମି ମଧ୍ୟରେ ଅନୁପାତ ଠିକ୍ ରହିଥିଲା ।

ଏହି ଯୁଗର ସମ୍ରାଟମାନେ ଏକ ନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରି କୃଷି ଅନୁପଯୋଗୀ ଜମିଗୁଡ଼ିକୁ କୃଷି ଉପଯୋଗୀ କରି କୃଷିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଆଦିମ ଅଧିବାସୀ, ପଛୁଆବର୍ଗ ବାସ କରୁଥିବା କ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ସୀମାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ କୃଷିନୀତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଗଲା । ଜଙ୍ଗଲ ଗୁଡ଼ିକୁ କାଟି ସଫା କରାଗଲା ଏବଂ ଏହି ଅଞ୍ଚଳକୁ କୃଷି ଉପଯୋଗୀ ଜମିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରାଗଲା । ସୁଲତାନୀ ସମୟରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୋଗଲ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାନୁପାତିକ କୃଷିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ବେଳକୁ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସବୁଅଞ୍ଚଳରେ ଚାଲିଥିଲା । ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ କୃଷିର ସଂପ୍ରସାରଣ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଭାବେ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲା । ଆକବରଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ଏତେ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇନଥିଲା । ବିହାର, ଅଯୋଧା ଏବଂ ବଂଗର ଏକ ଅଂଶରେ ଜଙ୍ଗଲକୁ ସଫା କରାଯାଇ କୃଷିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇଥିଲା । ସେହିପରି ପଞ୍ଜାବ ଏବଂ ସିନ୍ଧୁ ଅଞ୍ଚଳରେ କେନାଲ ଗୁଡ଼ିକର ସଂପ୍ରସାରଣ କରାଯାଇ କୃଷିର ଉନ୍ନତି କରାଯାଇଥିଲା ।

(ii) CROP PATTERN - ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶସ୍ୟ :

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତୀୟ କୃଷକମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟାଶସ୍ୟ, ଅର୍ଥକାରୀ ଫସଲ, ପନିପରିବା ଏବଂ ମସଲା ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ କୃଷିପ୍ରଣାଳୀ ଉପରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଲ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବର୍ଷକୁ ଦୁଇପ୍ରକାର, ତିନିପ୍ରକାର ଶସ୍ୟ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତରୁ ଅମଳ କରିପାରୁଥିଲେ । ସେମାନେ କେଉଁ ଶସ୍ୟ ପରେ କେତେ କେଉଁ ଶସ୍ୟ କରାଯିବ ଏବଂ କେଉଁ ସମୟରେ ସାରର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯିବ, ତାହା ମଧ ଜାଣିଥିଲେ । ସେମାନେ ମଧ ଜଳସେଚନ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରୁଥିଲେ ।

କ) ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ- Food Crops : ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ଶସ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଧାନ, ଗହମ, ବାର୍ଲି, ଜଅ ଏବଂ ବାଜରା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଡ଼ାଲି ଜାତୀୟ ଶସ୍ୟ ଯଥା ବୁଟ, ହରଡ଼, ମୁଗ, ଖେସର ଏବଂ ମେଥି ଇତ୍ୟାଦି ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ ।

ଖ) ଅର୍ଥକାରୀ ଫସଲ - Cash Crops : ଆଖୁ, ତୁଳା, ନୀଳ, ପଶମ, ଅଫିମ ଇତ୍ୟାଦି ଥିଲା ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର କେତେକ ଅର୍ଥକାରୀ ଫସଲ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଆଖୁରୁ ମଦ ତିଆରି କରିବା ପ୍ରଣାଳୀ ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଚାଲିଥିଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଏକ ଅର୍ଥକାରୀ ଫସଲ ରୂପେ ଆଖୁ ଚାଷ ବ୍ୟାପକ ଭାବେ ହେଉଥିଲା । ବଂଗର କୃଷକମାନେ ଉଚ୍ଚମାନର ଆଖୁ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ ।

ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଆଗ୍ରା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବାୟନା ଏବଂ ଅହମ୍ମଦାବାଦ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସରଖେଜ୍‌ରେ ଉଚ୍ଚମାନର ନୀଳ ଉତ୍ପାଦିତ ହୋଇଥିଲା । ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ସମୟରେ ଟସ୍‌ର ଚାଷ ଉନ୍ନତିର ଚରମ ସୀମା ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା ଏବଂ ମୋଗଲ ଶାସନ ସମୟରେ ବ୍ୟାପକ ଧାରଣ କରିଥିଲା । ପଶମ ଉତ୍ପାଦନରେ ବେଙ୍ଗଲ ମୁଖ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ରୂପେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ମୋଗଲ ଶାସନଧୀନ ପ୍ରଦେଶ ବିହାର ଏବଂ ମାଳବ ଉଚ୍ଚଗୁଣ ସଂପନ୍ନ ଅଫିମ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନେ ଧୂଆଁପତ୍ର ଚାଷ ଭାରତରେ ପ୍ରଣୟନ କଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଏହି ଚାଷ କରାଗଲା । ସେହିପରି ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ କଫି ଚାଷ ବହୁଳ ଭାବରେ କରାଗଲା ।

ଗ) ଫଳ ଏବଂ ପନିପରିବା : FRUITS AND VEGETABLES ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ଫଳଚାଷ ବ୍ୟାପକଭାବେ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିଲ୍ଲୀର କେତେକ ସୁଲତାନ୍ ଫଳଚାଷ ପାଇଁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଫିରୋଜ ଶାହା ତୋଗଲକ ୧୨୦୦ଟି ଫଳ ବଗିଚାର ମୂଳଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସାମନ୍ତମାନେ ଅସଂଖ୍ୟ ଫଳ ବଗିଚାମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ।

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ବାହାର ଏଜେଣ୍ଟମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ଫଳ ଚାଷ ଦେଖାଗଲା । ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନେ ସପୁରି, ଅମୃତଭଣ୍ଡା ଏବଂ କାଜୁ ଭାରତୀୟ ବଜାରରେ ବିକ୍ରି କରୁଥିଲେ । କାବୁଲରୁ ଚେରି ଆସିଥିଲା । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତୀୟ କୃଷକମାନେ ଲିଚୁ ଓ ପିଜୁଳି ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ଆବୁଲ ଫାଜଲ୍ ଆଇନ୍-ଇ-ଆକବରୀରେ ତତ୍କାଳୀନ ସମୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ପନିପରିବା ଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଆଳୁ, ଲଙ୍କା ଏବଂ ଟମାଟୋ ଥିଲା ପ୍ରଧାନ ।

ଘ) ମସଲା-SPICES: ଗୋଲମରିଚ, ଲବଙ୍ଗ, ଅଳେଇଚ, ହଳଦୀ ଏବଂ କେଶର ଇତ୍ୟାଦି ମସଲାଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କୃଷକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଉପକୂଳ, ଏସିଆ ଓ ଇଉରୋପର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବ୍ୟାପକ ମାତ୍ରାରେ ଏହି ମସଲା ରପ୍ତାନୀ କରିଥିଲେ ।

iii) MEANS AND METHODS OF INRIGATION- ଜଳସେଚନ ପ୍ରଣାଳୀ

ଭାରତୀୟ କୃଷି ମୁଖ୍ୟତଃ ଜଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ଏହା ପ୍ରାକୃତିକ ଓ କୃତ୍ରିମ ଉପାୟରେ ଜଳ ପାଇଥାଏ । କୃଷି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଜଳସେଚନ ପାଇଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ବର୍ଷା, କୂପ, ନଦୀ, ପୋଖରୀ, କେନାଲ ଏବଂ ହ୍ରଦ ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ ।

ଡ୍ୟାମ୍, ହ୍ରଦ ଏବଂ ଜଳଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକ ଜଳସେଚନର କେତେକ ପ୍ରଧାନ ମାଧ୍ୟମ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଆଞ୍ଚଳିକ ମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା କମିଟି ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନଦୀମାନଙ୍କରେ ଡ୍ୟାମ୍ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ବିଜୟ ନଗରର ଶାସକମାନେ ତୁଙ୍ଗଭଦ୍ରା ନଦୀ ଉପରେ ମାଡ଼ଗ ହ୍ରଦ ନିର୍ମାଣ କରି ଏହାର ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳର ଜଳସେଚନ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିପାରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ରଜସ୍ଥାନରେ ହ୍ରଦ ଏବଂ ଜଳଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ମାଣ କରି ଲୋକେ ଜଳସେଚନ ସମସ୍ୟାକୁ ଦୂର କରିପାରିଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଧେବର, ଉଦୟସାଗର, ରାଜସମନ୍ଦ, ଜୟସମନ୍ଦ, ବାଲସାନ୍, ମନସାଗର ଇତ୍ୟାଦି ।

ସେହି କୂପ ଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣ ଜଳସେଚନ ପାଇଁ ଉପାଦେୟ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଦେଶର ଚାରିଆଡ଼େ ଏଗୁଡ଼ିକ ଖନନ କରାଯାଇଥିଲା । କେତେକ କୃତ୍ରିମ ଉପାୟରେ କୂପଗୁଡ଼ିକରୁ ଉଠାଜଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଳସେଚନ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ପୁଲିର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ଟେଣ୍ଡା ଦ୍ୱାରା ମଧ ଜଳସେଚନ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା । ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ସମୟରୁ

ପାରସିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ମଧ ଜଳସେଚନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟର ସର୍ବାଧୁନିକ ଜଳସେଚନ ପ୍ରଣାଳୀ ବାର୍ଣ୍ଣି ଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ଚକର ରିମ୍‌ରେ ଜଳପାତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଗିଅର ଜ୍ଞାନ କୌଶଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏବଂ ପଶୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚକକୁ ବୁଲାଯାଉଥିଲା । ଫଳରେ ଜଳ ଉତ୍ସରୁ ମାଠିଆରେ ଜଳ ଉପରକୁ ଆସି ଢ଼ାଳି ହୋଇଯାଉଥିଲା ।

ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସକ କେନାଲ ଦ୍ୱାରା ଜଳସେଚନ ପାଇଁ ଅନେକ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ୧୩୨୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୧୩୨୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଗିୟାସୁଦ୍ଦୀନ ତୋଗଲକ ଅନେକ କେନାଲ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଫିରୋଜ ଶାହା ତୋଗଲକ ଏକ ଦୀର୍ଘ କେନାଲ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ୪ ଗୋଟି କେନାଲର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା (୧) ସତଲେଜ୍‌ରୁ ଘାଘରା (୨) ନଂଦାଭି ଏବଂ ସିମର ପାହାଡ଼ରୁ ଆରସାନୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, (୩) ଘାଘରା ଠାରୁ ହିରାଂସୀଖେରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ (୪) ଯମୁନା ଠାରୁ ଫିରୋଜାବାଦ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଲତାନୀ ଶାସକମାଙ୍କର କେନାଲ ଖନନ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅନୁକରଣ କରି ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଶାହାଜାହାନ୍ ନହର ଫେଜ୍ ନିର୍ମାଣ କରି ଯମୁନା ନଦୀରୁ ଜଳ ଆଣି ଏକ ବିଶାଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଜଳସେଚନର ସୁବିଧା କରାଇଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 13.1 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

1. କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଜମିର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ଥିଲା ?

   ____

2. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ଚାରିଗୋଟି ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଏବଂ ଚାରିଗୋଟି ଅର୍ଥକାରୀ ଫସଲର ନାମ ଲେଖ ।

   ____

3. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ଚାରିଗୋଟି ଶସ୍ୟର ନାମ ଲେଖ ।

   ____

4. 'ବାଂଫି' କ'ଣ ?

   ____

13.2. LAND REVENUE ASSESSMENT AND MAGNITUDE OF THE LAND REVENUE DEMAND
ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଏହାର ଆଦାୟ :-

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ରାଜ୍ୟ ଏହାର ଆୟର ବୃହତ୍ ଅଂଶ ଭୂରାଜସ୍ୱରୁ ପାଉଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଏକ ବିସ୍ତୃତ ରାଜସ୍ୱ ବିଭାଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଥିଲା । ଏହି ରାଜସ୍ୱ ଶାସନ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସୁଲତାନ୍ ଆଲାଉଦ୍ଦୀନ ଖିଲଜୀ, ଶେରସାହ ସୁରି ଏବଂ ଆକବରଙ୍କ ଯୋଗୁ ସଫଳତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । କେତେକ ଗଠନମୂଳକ ନୀତି ରାଜସ୍ୱ ଶାସନରେ ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଯଥା (୧) ଭୂ ରାଜସ୍ୱର ସଠିକ୍ ଆକଳନ ପାଇଁ ପ୍ରକୃତ କୃଷିଉପଯୋଗୀ ଜମିର ମାପ କରିବା, (୨) ଉର୍ବରତାକୁ ଆଧାର କରି ଜମିଗୁଡ଼ିକର ବିଭାଗୀକରଣ, (୩) ସେହି ଅନୁସାରେ ଭୂରାଜସ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ, (୪) ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ପାଇଁ ରାଜସ୍ୱ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏବଂ (୪) ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନ ଓ ଆଦାୟର ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରଣୟନ ସହିତ ମୁଦ୍ରା ଆକାରରେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ।

ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନ ହୋଇ ସଂଗୃହିତ ହେଉଥିଲା । ସବୁଠାରୁ ସରଳ ଏବଂ ମୌଳିକ ପ୍ରଣାଳୀ ଥିଲା ଶସ୍ୟରୁ ଭାଗଦେବା ବା ବଟାଇ । ରାଷ୍ଟ୍ର ଉତ୍ପାଦନର ଅନୁପାତରେ

ଟିପ୍ପଣି

କେତେ ଅଂଶ ରାଜସ୍ୱ ନେବ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ମୋଟ ଉତ୍ପାଦନର କେତେ ଅଂଶ ରାଜ୍ୟ ପାଇବ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଉଥିଲା । ପଦବୀପ୍ରାପ୍ତ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟର ଅଂଶ ଆଦାୟ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ପଦବୀପ୍ରାପ୍ତ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟର ଅଂଶ ଆଦାୟ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ଜମିର ମାପକୁ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଇ ଉତ୍ପାଦନ ଆଧାରରେ ରାଜସ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଶସ୍ୟରୁ ଭାଗ-CROP SHARING

ଶସ୍ୟରୁ ରାଜସ୍ୱ ଆକାରରେ ରାଜକୋଷକୁ ଯାଉଥିଲା, ତାହା ତିନି ପ୍ରକାରର ଥିଲା । ପ୍ରଥମତଃ, ଶସ୍ୟ ଅମଳ ସମୟରେ ଅମଳସ୍ଥାନରେ ରାଜ୍ୟର ଭାଗ ଅଲଗା କରିଦିଆଯାଉଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ବିଲରେ ଶସ୍ୟ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ ରାଜ୍ୟର ଭାଗ ବାଣ୍ଟିଦିଆଯାଉଥିଲା । ଏବଂ ତୃତୀୟତଃ ଶସ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କଟାହୋଇ ଗଦାହୋଇ ରହିବା ସମୟରେ ମଧ ରାଜ୍ୟର ଭାଗ ଅଲଗା କରିଦିଆଯାଉଥିଲା । ଏହିପରିଭାବେ ରାଜ୍ୟର ଭାଗ ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଣାଳୀକୁ 'କାନକୁଟ' କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ଜମିର ମାପକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଜମିକୁ ମାପ କଲାପରେ ଏହାର ଉତ୍ପାଦିକା ଶକ୍ତିକୁ ଆକଳନ କରାଯାଇ ରାଜସ୍ୱ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ । ଶେରଶାହ ଏହି ଆକଳନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଉନ୍ନତି ଆଣିଥିଲେ । ଜମିର ଉତ୍ପାଦିକା ଶକ୍ତିକୁ ଆକଳନ କରିବା ପାଇଁ କୃଷି କ୍ଷେତ୍ରରୁ ତିନିପ୍ରକାରରେ ଶସ୍ୟ କଟାହୋଇ ମୂଲ୍ୟାୟନ ହେଉଥିଲା । ଏହି ତିନିପ୍ରକାର ପ୍ରଣାଳୀ ଥିଲା । (୧) ଭଲ, (୨) ମଧମ, (୩) ଖରାପ ଏବଂ ଏହାକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଉତ୍ପାଦନକୁ ଆକଳନ କରାଯାଉଥିଲା । ମୋଟ ଉତ୍ପାଦନର ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ରାଜସ୍ୱ ଦେବାପାଇଁ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଫସଲ ପାଇଁ ରାଜସ୍ୱ ଘୋଷଣା କରାଗଲା ଏବଂ ଶେହଶାହଙ୍କ ରାଜକୋଷରେ ଜମାହେଲା । ଆକବରଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବର୍ଷମାନଙ୍କରେ ଏହି ରାଜସ୍ୱ ନୀତି ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇଥିଲା । ରାଜ୍ୟର ଦାବି ମୁତାବକ ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଦ୍ରବ୍ୟ ଆକାରରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଉଥିଲା, କିନ୍ତୁ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ଆକଳନ କରାଯାଇ ମୁଦ୍ରା ଆକାରରେ ରାଜସ୍ୱ ସଂଗୃହିତ ହେଉଥିଲା ।

ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟର ତୃତୀୟ ପ୍ରଣାଳୀକୁ କୁହାଯାଉଥିଲା ଜବ୍‌ତି । ଜମିର ମାପ ଅନୁସାରେ ଏଥିରେ ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନ କରାଯାଇଥିଲା । ଆକବର ଏହି ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଆହୁରି ସରଳ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ପୁରା ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ କେତେକ ରାଜସ୍ୱ ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଯାହାକୁ 'ଦସ୍ତୁର' ବୋଲି କୁହାଗଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦସ୍ତୁରରେ ଉତ୍ପାଦିତ ଶସ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ପାଦନର ହାରକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନ କରାଗଲା ଏବଂ ଏହାର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇ ମୁଦ୍ରା ଆକାରରେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ହେଲା । ପ୍ରତିବର୍ଷ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ପାଇଁ ନୂତନ ରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟିକଲା । ଆକବର ଏହି ସମସ୍ୟାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ 'ଆଇନ୍ -ଇ - ଦଶଲା' ବା ୧୦ ବର୍ଷିଆ ରାଜସ୍ୱ ଆଇନ୍ ପ୍ରଣୟନ କଲେ । ଏହି ଆଇନ୍ ଅନୁସାରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶସ୍ୟ ପାଇଁ ସାଧାରଣ ମୂଲ୍ୟରେ ୧୦ ବର୍ଷ ପାଇଁ ରାଜସ୍ୱକୁ ମୁଦ୍ରା ଆକାରରେ ଆଦାୟ ହେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ଅନିୟମିତଭାବେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମଝିରେ ମଝିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଗ୍ରା, ଆଲାହାବାଦ, ଅଯୋଧା, ଦିଲ୍ଲୀ, ଲାହୋର ଏବଂ ମାଳବରେ ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇଥିଲା । ପରେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲା । ସେ ଯାହାହେଉ ଏକା ଥରକେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳର ସମସ୍ତ ଚାଷଜମି ମାପ କରାଯାଇପାରି ନଥିଲା । ଏଥିରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ କେତେକ ମାପ ସରିଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ମଧରେ ଆହୁରି ଅନେକ ମାପ ନହୋଇଥିବା ଜମି ମଧ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ (zabti) ଜବ୍‌ତି ଅଞ୍ଚଳରେ ସାରା ରାଜ୍ୟରେ ଆକଳନ ଓ ଆଦାୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁସୃତ ହୋଇଥିଲା ।

ଟିପ୍ପଣୀ

ଜମିର ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ-CLASSIFICATION OF LAND

ମାପ ସରିଲା ପରେ କୃଷି ଉପଯୋଗୀ ଜମିଗୁଡ଼ିକର ଉର୍ବରତାକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ତିନୋଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲା । ଯଥା - ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ଓ ନିକୃଷ୍ଟ । ପୁନଶ୍ଚ ଏହାପରେ ଜମି ଗୁଡ଼ିକୁ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲା । ଯଥା - (୧) ପୋଲାଜ, (୨) ପାରାତି, (୩) ଚାରାର ଏବଂ (୪) ବଞ୍ଜର । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦୁଇଟି ଫସଲ ଅମଳ ହେଉଥିବା ଜମିକୁ ପୋଲାଜ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଉର୍ବରତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ବର୍ଷେ ଚାଷ କରିବା ପରେ ବର୍ଷେ ବା ଦୁଇବର୍ଷ ପଡ଼ିଆ ରଖାଯାଉଥିବା ଜମିକୁ ପାରାତି କୁହାଯାଉଥିଲା । ସେହିପରି ତିନି ବା ଚାରିବର୍ଷ ପଡ଼ିଆ ରଖାଯାଉଥିବା ଜମିକୁ ଚାରାର କୁହାଯାଉଥିଲା । ବଞ୍ଜର ଜମି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବା ତହିଁରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ ପଡ଼ିଆ ପଡୁଥିଲା । ଏହି ଜମିରେ କ୍ୱଚିତ୍ ଚାଷ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଥିଲା ରାଜ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଆୟ । ତେଣୁ ରାଜ୍ୟ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ କୃଷି ଜମିର ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ରାଜକୋଷକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା । କୃଷକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ପାଇଁ ରାଜ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲା ।

ପରଗଣା ସ୍ତରରେ ମୋଗଲ ରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ସର୍ଭେକାର୍ଯ୍ୟ କରି ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରାଯାଇଥିଲା । ସର୍ଭେ ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ ଥିଲେ ଅମିନ୍ । ରାଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟଥିଲେ ଅମିଲ । ସର୍ଭେ କାର୍ଯ୍ୟରେ କାନୁନ୍‌ଗୋ ଅମିନ୍‌ଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏଥି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ ରେକର୍ଡ଼ ପତ୍ର ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ମହଜୁଦ୍ ରହିଥିଲା । ସେହିପରି ଅମିଲଙ୍କୁ ରାଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରୁଥିଲେ ଚଉଧୁରୀ । ଗ୍ରାମରେ ପଟ୍ଟୱାରୀ ସମସ୍ତ ରେକର୍ଡ଼ ପତ୍ର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲାବେଳେ ମକଦ୍ଦମ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା । ଏଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ ଥିଲେ ପୋତାଦାର ବା କୋଷାଧକ୍ଷ ଏବଂ କରକୁନ୍ ବା କିରାଣୀ । ଏହି ସମସ୍ତ ରେକର୍ଡ଼ ପାର୍ସୀ ଭାଷା ଏବଂ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାରେ ଲେଖାଯାଇ ରଖାଯାଉଥିଲା ।

ପଟ୍ଟା ଏବଂ କବୁଲିୟତ-PATTA AND QUBULIAT: ପ୍ରତ୍ୟେକ କୃଷକକୁ ରାଜ୍ୟ ଏକ ପଟ୍ଟା ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲା । ଏହି ପଟ୍ଟାରେ ପ୍ରଜାର ସତ୍ୱ, ଜମିର ପରିମାଣ ଓ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ରାଜସ୍ୱ ବିଷୟ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଥିଲା । ଅପର ପକ୍ଷରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଜା ଧାର୍ଯ୍ୟ ରାଜସ୍ୱ ଦେବାପାଇଁ ସ୍ୱୀକାର କରି ଏକ ଚୁକ୍ତିପତ୍ର ଲେଖିଦେଇଥିଲେ । ଏହାକୁ କବୁଲିୟତ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହି ରାଜସ୍ୱ ପ୍ରଦାନ ବ୍ୟତିରେକ ରାଜସ୍ୱ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଓ ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ବାବଦକୁ ପ୍ରଜାମାନେ କିଛି ସେସ୍ (cess) ଦେଉଥିଲେ ।

INTEXT QUESTIONS 13.2 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. ଖେତ୍ ବଟାଇ ଏବଂ ଲଙ୍ଗବଟାଇ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

୨. ଜଣେ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଶାସକଙ୍କ ନାମଲେଖ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ନୀତି ଯୋଗୁ ରାଜସ୍ୱ ଶାସନ ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା ?

____

୩. ପୋଲାଜ ଜମି, ଚାଚର ଜମି ଏବଂ ପାରାତି ଜମି କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ?

____

୪. ପଟ୍ଟା ଏବଂ କବୁଲିୟତ କ'ଣ ଥିଲା ?

____

13.3. ROLE OF LANDED INTERMEDIARIES IN REVENUE COLLECTION : ରାଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରହରେ ଭୂ-ମଧ୍ୟସ୍ଥିଙ୍କର ଭୂମିକା

ସରକାରୀ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ରାଜା ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମଧ୍ୟସ୍ଥି ରହିଥିଲେ । ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ସମୟରେ ଏହି ମଧ୍ୟସ୍ଥି ମାନଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଥିଲା । ସେମାନେ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ସେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଜମିରୁ ରାଜସ୍ୱ ଛାଡ଼ କରିବା କିମ୍ବା ଆଦାୟ ହେଉଥିବା ରାଜସ୍ୱର କିଛି ଅଂଶ ସେମାନେ ନେବା ପାଇଁ ଦାବି କରୁଥିଲେ ।

ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ପାଇଥିବା ଉପାଦାନ ଅନୁସାରେ ତତ୍କାଳୀନ ବ୍ୟବହୃତ କେତେକ ପଦ ପଦବୀ ଯଥା - ରାଜା, ରାଜପୁତ୍ର, ରନକ, ମହାସାମନ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଏମାନେ ଥିଲେ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ନ୍ୟାର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକାରୀ । ସେମାନଙ୍କର ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଭୂ ସମ୍ପତ୍ତି ରହିଥିଲା । ଜମିର ରାଜସ୍ୱ ସେମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ସେଥିରୁ କିଛି ରାଜ୍ୟ ରାଜକୋଷକୁ ପଠାଉଥିଲେ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ନିଜ ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ରଖୁଥିଲେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଦେଖାଯାଇଛି ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ ମନ୍ଦିର ପାଇଁ ନିଷ୍କର ଜମି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଜମିରୁ ଆଦାୟ କରାଯାଉଥିବା ରାଜସ୍ୱ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ଯାଉଥିଲା ।

ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଏହି ମଧ୍ୟସ୍ଥି ଜମିଦାରମାନେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପୂର୍ବପରି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଖୁଟ୍ (ଛୋଟ ଜମିଦାର), ମକଦ୍ଦମ (ଗ୍ରାମ ମୁଖ୍ୟ), ଏବଂ ରାୟ, ରାଣା ଓ ରାଓ୍ୱାତ୍ ପ୍ରଭୃତି ଏକ ମଧ୍ୟସ୍ଥି ଗୋଷ୍ଠୀ କୃଷକମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ଆଲାଉଦ୍ଦିନ ଖିଲିଜୀ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର କ୍ଷମତାକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ତାଙ୍କପରେ ଗୀୟାସୁଦ୍ଦୀନ ଏବଂ ଫିରୋଜ ଶାହା ତୋଗଲକ ଆଦି ସୁଲତାନ୍‌ମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ରିହାତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ମୋଗଲ ଶାସନ ସମୟରେ ରାୟ, ରାଣା ଏବଂ ରାଓ୍ୱତ୍ ପରି ମଧ୍ୟସ୍ଥିମାନେ ଜମିଦାର ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ଜମିରୁ ଆୟ ଆଧାରରେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଅଧିକାର ରହିଥିଲା ।

ଜମିଦାରମାନେ କୃଷକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦିତ ଶସ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ଷ ଅଂଶ ଦାବୀକଲେ । ଭାଗ ଦଶପ୍ରତିଶତରୁ ପଚିଶ ପ୍ରତିଶତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାଗ ସେମାନେ ଦାବି କରୁଥିଲେ । ରାଜ୍ୟର ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଦାବି ମିଶି ରହିଲା । ଜମିଦାରମାନେ ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ସମୟରେ ରାଜ୍ୟ ଓ ଜାଗିରିଦାରମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱର 'ଇକ୍ତା' ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱରେ 'ଜାଗିରି' ବ୍ୟବସ୍ଥା ରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା । ଜାଗିରିଦାରମାନଙ୍କୁ ଏହି ରାଜସ୍ୱରୁ ବେତନ ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଆମେ ଏହି ବିଷୟ ଦ୍ୱାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପଢ଼ିସାରିଛେ । ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ମକଦ୍ଦମମାନେ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପଟେଲ୍‌ମାନେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମରୁ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରିବା ଏବଂ ଗ୍ରାମରେ ଆଇନ ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷାକରିବା ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ସେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କର ମୁକ୍ତ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜମି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ସେହିପରି ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ପଟ୍ଟଓ୍ୱାରୀ ଏବଂ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ କୁଲକର୍ଣ୍ଣି ଯେଉଁମାନେକି ଗ୍ରାମ ହିସାବରକ୍ଷକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଜମି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା ।

13.4. BURDEN ON PEASANTRY - କୃଷକମାନଙ୍କ ଉପରେ ବୋଝ :

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ଜନସଂଖ୍ୟାର ଏକ ବୃହତ ଅଂଶ ଥିଲେ କୃଷକଗୋଷ୍ଠୀ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀ ସମଜାତୀୟ ନଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ରାଜସ୍ୱ ସମୟରେ ଖୁଟ୍‌ମାନେ ଏବଂ ମକଦ୍ଦମମାନେ ଧନଶାଳୀ କୃଷକରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲେ । ସେହିପରି ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଖୁଦ୍‌କାସ୍ତମାନେ ଅନୁରୂପ ସାମାଜିକ କ୍ଷମତା ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବହୁତ ଜମି ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ମଜୁରିଆଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ କୃଷି କରୁଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଲେ ଛୋଟ ଛୋଟ

ଟିପ୍ପଣି

କୃଷକମାନେ ଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ଲୋକମାନେ ଜାଣୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ବଲହାର, ରେଜାରିଆ, ପାଲଟି, କୁନ୍‌ବି, ପାହିକାସ୍ତ ଏବଂ ଉପରି ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହିସବୁ କୃଷକ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ସାଧାରଣ ଭାବରେ 'ରୟତ' ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ।

ମୋଟ ଉପରେ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ରାଜସ୍ୱ ଆକାରରେ ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅସଂଖ୍ୟ ମଧ୍ୟସ୍ଥି ଜମିଦାର ବଳକା ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଅଂଶ ନେଉଥିଲେ । ଏହାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତୀୟ କୃଷକମାନେ ବନ୍ୟା, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ମହାମାରୀ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ବିପାକ ଦ୍ୱାରା ବାରମ୍ବାର ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଜଣେ ସାଧାରଣ କୃଷକ କେବଳ ବଞ୍ଚିରହିବା ପାଇଁ ସଂଘର୍ଷ କରୁଥିଲା । କାରଣ ତାକୁ ବୋଝପରି ମନେ ହେଉଥିବା ଭୂରାଜସ୍ୱ ପରିଶୋଧ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ କ୍ରମାଗତ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ମହାମାରୀ ଏବଂ ମଝିରେ ଆଣିଥିବା ଋଣ ପରିଶୋଧ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।

କୃଷକମାନଙ୍କ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ଏବଂ ଅସନ୍ତୋଷ ବେଳେବେଳେ ବିଦ୍ରୋହର ରୂପ ନେଉଥିଲା । ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ମହମ୍ମଦ-ବିନ୍-ତୋଗଲଙ୍କ ବର୍ଦ୍ଧିତ ରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୋଆବ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଦ୍ରୋହ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ସେହିପରି ସମ୍ରାଟ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ସମୟରେ ଜାଟ୍, ଶିଖ, ମରହଟ୍ଟା ଏବଂ ସତନାମିମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥିଲେ । ଏହି ବିଦ୍ରୋହ ସୃଷ୍ଟି ପଛରେ କୃଷକ ଅଶାନ୍ତି ଏକ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା ।

13.3 INTEXT QUESTION-

୧୩.୩ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. କେଉଁମାନଙ୍କୁ ରାଜପୁତ୍ର, ରନକ ଏବଂ ମହାସାମନ୍ତ କୁହାଯାଉଥିଲା ?

____

୨. କେଉଁମାନଙ୍କୁ ମକଦ୍ଦମ ଏବଂ ପଟେଲ କୁହାଯାଉଥିଲା ?

____

୩. ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଯେଉଁ କୃଷକ ବିଦ୍ରୋହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ତାହାର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରଦାନ କର ।

____

13.5. ARTISANAL (NON-AGRICULTURAL) PRODUCTION- (ଅଣକୃଷିଜାତ) ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦନ -

ଯଦିଓ କୃଷି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଜୀବିକା ଥିଲା, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହସ୍ତ ଶିଳ୍ପ ଓ କାରିଗରି ଶିଳ୍ପର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ମଧ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଓ ସହରାଞ୍ଚଳରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ବୟନଶିଳ୍ପ, ମୃତ୍‌ପାତ୍ର ନିର୍ମାଣ, ରଙ୍ଗକାର୍ଯ୍ୟ, ଚିନିନିର୍ମାଣ, ଧାତୁକାର୍ଯ୍ୟ, କାଗଜ ନିର୍ମାଣ, କାଠକାରୁକାର୍ଯ୍ୟ, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ ପ୍ରଭୃତି ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ ।

PROMINENT CRAFTS - ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିବା ହସ୍ତଶିଳ୍ପ :

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ବୟନ ଶିଳ୍ପ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଶିଳ୍ପରୂପେ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥିଲା । ଭାରତୀୟ ବୟନ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ତୁଳା, ପଶମ, ଉଲ୍ ଏବଂ ମିଶ୍ରିତ ଖଦଡ଼ ପ୍ରଭୃତି ଚାରି ପ୍ରକାର ବସ୍ତ୍ରବୟନ କରୁଥିଲେ । ବଙ୍ଗ, ଲାହୋର, ଅଯୋଧା, ପାଟନା, ଫତେପୁରସିକ୍ରି ଏବଂ ଗୁଜୁରାଟ ଥିଲା ବୟନଶିଳ୍ପର ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ର । କାଶ୍ମୀର, ଲାହୋର ଏବଂ ଆଗ୍ରା ଅଞ୍ଚଳ ଉନ୍ନତ ଶାଲ୍ ଏବଂ ଦରି ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ଏଥିସହିତ ବଙ୍ଗ ଓ ଗୁଜୁରାଟ୍ ବୟନ ଦ୍ରବ୍ୟ ରପ୍ତାନୀ କରିବାରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା ।

ରଙ୍ଗଦେବାର କଳା ଓ କୌଶଳ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିଳ୍ପ ରୂପେ ସେହି ସମୟରେ ମାନ୍ୟତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଭରୁଚ, ଅହମ୍ମଦାବାଦ, ସୁରଟ୍, ପାଟନା, ସୋନାରଗାଓଁ, ଢ଼ାକ୍କା, ମୁସଲିପଟ୍ଟମ୍ ଇତ୍ୟାଦି ରଙ୍ଗକାମର ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା ।

ସାରାଦେଶରେ ଚିନି ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲାଭ । ବଙ୍ଗ, ଓଡ଼ିଶା, ଅହମ୍ମଦବାଦ୍, ଲାହୋର, ମୁଲତାନ୍ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଚିନି ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥକୁ ବିଭିନ୍ନ ଦରକାରୀ ଜିନିଷ ଉତ୍ତୋଳନ ଥିଲା ଅନ୍ୟ ଏକ ଶିଳ୍ପ । ଲବଣ, ଲବଣାକ୍ତ ପଦାର୍ଥ, ଫିଟିକିରି ଏବଂ ଅଭ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ବହୁପରିମାଣରେ ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ରାଜସ୍ଥାନର ସମ୍ବର ହ୍ରଦ, ପଞ୍ଜାବର ରକ୍ ଲବଣ ଖଣି ଏବଂ ସମୁଦ୍ର ଜଳ ଲୁଣ ଉତ୍ପାଦନର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ରଥିଲା । ବିଶେଷକରି ବଂଗ, ସିନ୍ଧୁ, ମାଲଓ୍ୱାର, ମହିଶୁର ଏବଂ କଚ୍ଛପସାଗରରେ ସମୁଦ୍ର ଜଳରୁ ଲବଣ ତିଆରି କରାଯାଉଥିଲା । ବାରୁଦ୍ ତିଆରି ପାଇଁ ଅଭ୍ରକ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ମଧ ଥିଲା ଏକ ପ୍ରଧାନ ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥ । ପ୍ରଥମେ ଏହା ଅହମ୍ମଦାବାଦ୍, ବରୋଦା, ପାଟନା ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟବର୍ଷରେ ପାଟନା ଏହି ଦ୍ରବ୍ୟର ଉତ୍ପାଦନ ପାଇଁ ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ର ରୂପେ ବିକଶିତ ହେଲା ।

ଧାତୁ ଦ୍ରବ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତରେ ଆଶାନୁରୂପ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଓ ରୌପ୍ୟ ଖଣି ନଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ଧାତୁଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆମଦାନୀ କରାଯାଉଥିଲା । ଗୋଲକୋଣ୍ଡାରେ ହୀରାଖଣି ଥିଲା । ହୀରାଧାତୁ ମିଳିବାର ଅନ୍ୟସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ବେରାର, ପାନ୍ନା, ଖୋଖର ଇତ୍ୟାଦି । କ୍ଷେତ୍ରୀଥିଲା ତମ୍ବା ଖଣି ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଲୌହଧାତୁ ଏକ ସାଧାରଣ ଧାତୁରୂପେ ଘରିଆଡ଼େ ଉପଲବ୍ଧ ଥିଲା । ବେଙ୍ଗଲ, ଆଲାହାବାଦ, ଆଗ୍ରା, ବିହାର, ଗୁଜରାଟ, ଦିଲ୍ଲୀ, ଛୋଟନାଗପୁର ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ମୁଖ୍ୟ ଲୌହ ଉତ୍ପାଦନ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା ।

ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ କାଗଜ ତିଆରି ଏକ ଶିଳ୍ପ ରୂପେ ଭାରତରେ ମାନ୍ୟତା ଲାଭକଲା । ଏହା ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଚୀନ୍‌ରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଶିଳ୍ପର ଦୃତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହୋଇ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହି ଶିଳ୍ପ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା ।

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଯନ୍ତ୍ରପାତିର ବିକାଶ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ବିବିଧ କିସମରେ ହୋଇଥିଲା ।

ବୟନଶିଳ୍ପରେ ଚରଖାର ବ୍ୟବହାର, ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ଏହା ଆଗ ଅପେକ୍ଷା ୬ ଗୁଣ ଅଧିକ ସୂତା କାଟିପାରିଲା ଏବଂ ଉତ୍ପାଦନର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରାଇଥିଲା । ଡ୍ରମ୍ଲୁମ ନାମକ ଅନ୍ୟ ଏକ ବୟନ ଯନ୍ତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ଲୁଗାକୁ ଶୁଖାଇପାରିଲା । ସେହିପରି କଳା ଛାପା ଲୁଗା ତିଆରିକୁ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ଅବଦାନ ବୋଲି ଅନେକ ବିଦ୍ୱାନ କହିଥାନ୍ତି ।

ଧାତୁ ଶିଳ୍ପ ଓ ଧାତୁକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅନେକ ନୂତନ ଯନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭାବନ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଧାତବ ଦ୍ରବ୍ୟ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଯନ୍ତ୍ରପାତି ମଧରେ ଭୂଲମ୍ବ ଖନନ ଯନ୍ତ୍ର, ଅଣ୍ଡାକୃତି ଗଭୀର ଖଣିଖାତ ଏବଂ ପୁଲିର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଧାନ ଥିଲା । ଉଚ୍ଚମାନର ଇସ୍ପାତ ଉତ୍ପାଦନ ତଥା ତାମ୍ର ଏବଂ ଦସ୍ତା ଧାତୁର ମିଶ୍ରଣରେ ଅନେକ ନୂତନ ଧାତୁର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ସମୟରେ ଉତ୍କର୍ଷତା ଲାଭ କରିଥିଲା ।

ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାରୁଦ, ତୋପ ଏବଂ ଆଗ୍ନେୟାସ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ପ୍ରଧାନ ଘଟଣାଥିଲା । ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର ବାବର ପ୍ରଥମେ ଭାରତକୁ ଆଣିଥିଲେ । ସେ ଏହାକୁ ପାରସ୍ୟରୁ ଆଣିଥିଲେ । ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜମାନେ ମଧ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ଭାରତକୁ ଆଣିଥିଲେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଫାତୁଲା ସିରାଜୀ ନାମକ ଆକବରଙ୍କ ସମୟର ଜଣେ ଯନ୍ତ୍ରୀ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ଅମୂଲ୍ୟ

ଟିପ୍ପଣି

ଯନ୍ତ୍ରପାତି ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । କାଗଜ ତିଆରି ଶିଳ୍ପର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଏହି ସମୟରେ ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ବହି ବନ୍ଧେଇ ଶିଳ୍ପର ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇଥିଲା ।

ଯଦିଓ କାଚ ନିର୍ମାଣ ପ୍ରଣାଳୀ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରୁ ଜଣାଥିଲା, ତଥାପି କେବଳ ମାଳି ଓ ପିନ୍ଧିବା କାଚ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କାଚ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପାଦିତ ହେଲା । ଔଷଧ ରଖିବାର ବୋତଲ, କାଚପାତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ନିର୍ମିତ ହେଲା । ତୁର୍କମାନଙ୍କ ଭାରତ ଆଗମନ ପରେ ଟିଣ ରଙ୍ଗଦେବା ପ୍ରଣାଳୀ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ତାମ୍ର ଓ ବ୍ରାସ୍ ବାସନ କୁସନ ଦେହରେ ଟିଣକୋଟ୍ ଦେବା ପ୍ରଣାଳୀ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା । ଫଳରେ ଖାଦ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଏସିଡ୍ ଯୁକ୍ତ ବିଷାକ୍ତ ଅବସ୍ଥାରୁ ରକ୍ଷାକରାଯାଇପାରିଲା ।

ORGANISATION OF PRODUCTION - ଉତ୍ପାଦନ ସଂଗଠନ :

ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଏବଂ କ୍ୱାସ୍‌ବାସ୍‌ରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଅନେକ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ରାଜକୀୟ କର୍ମଶାଳା ମଧ ରହିଥିଲା । ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ କାରିଗରମାନେ ନିତ୍ୟ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ । ଏହି କାରିଗରମାନେ ଗ୍ରାମସାମାଜିକ ଶ୍ରେଣୀର ଏକ ଅଂଶଥିଲେ । ଏହାକୁ ଜଜମାନୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଥା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଓ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଅଧିକ ସୁସଂଗଠିତ ଥିଲା । ଗ୍ରାମ କାରିଗର ଓ ଦାସମାନଙ୍କୁ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରେ ବଲୁତେଦାର ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ।

ସହରାଞ୍ଚଳରେ ଏହି କାରିଗରମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରି ବଜାରକୁ ରପ୍ତାନି କରୁଥିଲେ । ଏଠାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉନ୍ନତମାନର କାରିଗରି ଜିନିଷ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ସ୍ତରରେ କାରିଗର ନିଜେ କଞ୍ଚାମାଲ ଏବଂ ହାତ ହତିଆର ଆଣି ରଖୁଥିଲେ । ଏହାପରେ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରି ବଜାରରେ ବିକ୍ରି କରୁଥିଲେ ।

ଏହି ପ୍ରକାରର କାରିଗରି ଉତ୍ପାଦନର ଅନେକ ଦୁର୍ବଳତା ରହିଥିଲା । ଏହି ଉତ୍ପାଦନ ବ୍ୟକ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରୀକ ହୋଇଥିବାରୁ ଉତ୍ପାଦନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅଧିକ ପୁଞ୍ଜି ବିନିଯୋଗ ହୋଇପାରୁନଥିଲା । ତେଣୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦନ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ଥିଲା । ଏହି ପ୍ରକାର ସମସ୍ୟାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଉତ୍ପାଦନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣାଗଲା । ଏହାକୁ 'ଦାଦନି' ପ୍ରଣାଳୀ ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କାରିଗରମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ କଞ୍ଚାମାଲ୍ ଏବଂ ଅଗ୍ରୀମ ଅର୍ଥ ବଣିକମାନେ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ କାରିଗରଠାରୁ ସଂଗ୍ରହକରି ବଜାରରେ ବିକ୍ରି କରୁଥିଲେ ।

ରାଜକୀୟ କାରଖାନା ଥିଲା କାରିଗରି ଉତ୍ପାଦନର ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଙ୍ଗ । ଏହି କାରଖାନା ରାଜ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି କର୍ମଶାଳାଗୁଡ଼ିକରେ ରାଜପରିବାରର ତଥା ଦରବାରର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । ସାଧାରଣତଃ କର୍ମଶାଳାରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ଏବଂ ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା ରାଜକୀୟ କର୍ମଶାଳାରେ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ କୁଶଳୀ କାରିଗରମାନେ ଗୋଟିଏ ଛାତ ତଳେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସରକାରୀ ଅଧିକାରୀମାନେ ତଦାରଖ କରୁଥିଲେ । କ୍ରମଶଃ ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ କାରଖାନାର ଉତ୍‌ଥାନ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମ କାରଖାନାଟି ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ ସ୍ୱଳ୍ପ ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ମାନ ଉଚ୍ଚଥିଲା ଏବଂ କଳାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ଏହା ଅତି ସୁନ୍ଦର ଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ କାରଖାନାରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଓ ମୁଦ୍ରା ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । ଆଧୁନିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣରେ ଏଠାରେ ଉତ୍ପାଦନ ହେଉଥିଲା ।

INTEXT QUESTIONS 13.4 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

୧. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ୫ ଗୋଟି ପ୍ରଦାନ ହସ୍ତଶିଳ୍ପର ନାମ ଲେଖ ?

ଟିପ୍ପଣି

୨. ଫିଟିକିରି ଉତ୍ପାଦନର ୩ ଗୋଟି ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ରର ନାମ ଲେଖ ?

____

୩. ହୀରା ଉତ୍ପାଦିତ ହେଉଥିବା ୪ ଗୋଟି ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନର ନାମ ଲେଖ ?

____

୪. ବୟନ ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦନରେ ବ୍ୟବହୃତ ତିନିଗୋଟି ପ୍ରଧାନ କାରିଗରୀ ଯନ୍ତ୍ରର ନାମ ଲେଖ ?

____

13.6. TRADE AND COMMERCE- ବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟ

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ଅର୍ନ୍ତବାଣିଜ୍ୟ ଓ ବହିଃବାଣିଜ୍ୟରେ ଅନେକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଥଳପଥରେ ଚୀନ, ଆରବ, ଇଜିପ୍ଟ, ମଧ୍ୟଏସିଆ ଏବଂ ଆଫଗାନିସ୍ଥାନ ସହିତ ଭାରତର ବାଣିଜ୍ୟିକ ସଂପର୍କ ରହିଥିଲା । ଭାରତ ମଧ୍ୟ ପାରସ୍ୟ ଉପସାଗର, ଦକ୍ଷିଣ-ଚୀନ୍ ସାଗର, ଭୂମଧ୍ୟସାଗର ଏବଂ ଲୋହିତ ସାଗର ଦେଇ ଦରିଆପାରି ସାମୁଦ୍ରିକ ବାଣିଜ୍ୟ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲା । ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ, ଇଂରେଜ, ଡ଼ଚ୍ ଏବଂ ଫରାସୀମାନଙ୍କ ପରି ଇଉରୋପୀୟ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ଆର୍ବିଭାବ ଏହି ବାଣିଜ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଏସୀୟ ସାମୁଦ୍ରିକ ବାଣିଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ଫଳରେ ଅନେକ ନୂତନ ବ୍ୟବସାୟୀକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାନ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକ ଋଣ ପ୍ରଦାନ, ଦଲାଲି ତଥା ବୀମା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସାୟୀକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବଣିକ, ସରାଫ୍, ଦଲାଲ ପ୍ରଭୃତି ସଫଳତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ ।

(i) INLAND TRADE- ଅର୍ନ୍ତଦେଶୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ :

ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଅର୍ନ୍ତଦେଶୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉନ୍ନତି କରିଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସହରର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ବଜାର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସହରର ଚାରିଆଡୁ ଲୋକମାନେ ଏହି ବଜାରକୁ ବିକ୍ରି କରିବାକୁ କିମ୍ବା କିଣିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ନିୟମିତ ବ୍ୟବଧାନରେ ନିର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଟ ଦିନରେ ହାଟ ବା ପେଣ୍ଠ ବସୁଥିଲା । ଏଠାକୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନେ କିଣା ବିକା କରିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଏହି ହାଟ ସପ୍ତାହର ଗୋଟିଏ ଦିନ ବସୁଥିଲା । ଏହି ଆଞ୍ଚଳିକ ବଜାରରେ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ, ଲୁଣ, କାଠ ଜିନିଷ ଏବଂ ଲୌହଉପକରଣ ଓ ଲୁଗାପଟା ଇତ୍ୟାଦି ମିଳୁଥିଲା ।

ଆଞ୍ଚଳିକ ବଜାର ଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥାନୀୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ବୃହତ୍ ବ୍ୟବସାୟିକ କେନ୍ଦ୍ରସହ ସଂପର୍କ ରହିଥିଲା । ଏହି କେନ୍ଦ୍ରରେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳ ତଥା ବାହାର ଅଞ୍ଚଳର ଉତ୍ପାଦିତ ସାମଗ୍ରି ଗୁଡ଼ିକ ବିକ୍ରି ହେଉଥିଲା । ଦିଲ୍ଲୀ, ଆଗ୍ରା, ଲାହୋର, ମୁଲତାନ୍, ବିଜାପୁର, ହାଇଦରାବାଦ୍, କାଲିକଟ୍, କୋଚିନ୍, ପାଟନା ଇତ୍ୟାଦି କେନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମୋଗଲ ଶାସନ ସମୟରେ ମୁଖ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟିକ ବଜାରର ମାନ୍ୟତା ଲାଭ କରିଥିଲା ।

ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀ ଉପରେ ଆର୍ନ୍ତରାଜ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟ ଚାଲୁଥିଲା । ଜିଆଉଦ୍ଦୀନ ବରାନୀ ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ‘ତାରିଖି-ଇ-ଫିରୋଜସାହୀ’ ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଦିଲ୍ଲୀକୁ ଆଲିଗଡ଼ର କୋଲ ନାମକ ସ୍ଥାନରୁ ମଦ, ଦେବଗିରିରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ କାର୍ପାଶ ବସ୍ତ୍ର, ଲଖନୌତିରୁ ଲମ୍ବାରଙ୍ଗିନ୍ ଛାପ ଥିବା ବସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଅଯୋଧ୍ୟାରୁ ସାଧାରଣ ବସ୍ତ୍ର ଆସୁଥିଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ବେଙ୍ଗଲର ପ୍ରମୁଖ ବାଣିଜ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ହୁଗୁଳୀ, ଢ଼ାକା, ମୁର୍ଶିଦାବାଦ, ସତଗାଓଁ, ପାଟନା ମଧ୍ୟ ଭାରତର ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ସହିତ ସୁସଂଗଠିତ ଆର୍ନ୍ତଆଞ୍ଚଳିକ ବାଣିଜ୍ୟକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲା । ସେହିପରି ପଶ୍ଚିମ ଭାରତର ସୁରଟ ଏବଂ ଅହମ୍ମଦାବାଦ ଏବଂ ଉତ୍ତରଭାରତର ଆଗ୍ରା ପ୍ରମୁଖ ଅର୍ନ୍ତବାଣିଜ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରର ମାନ୍ୟତା ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଟିପ୍ପଣୀ

ii) FOREIGN TRADE - ବୈଦେଶିକ ବାଣିଜ୍ୟ :-

ଭାରତ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ ଅନ୍ୟଦେଶ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲା । ପ୍ରାକ୍ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ଭାରତ ସମସାମୟିକ ଚୀନ, ଆରବ ଏବଂ ଇଜିପ୍ଟ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟକ ସଂପର୍କ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଥିଲା । ପାରସ୍ୟ ଉପସାଗର ଓ ଦକ୍ଷିଣଚୀନ୍ ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟଦେଇ ଭାରତ ସାମୁଦ୍ରିକ ବାଣିଜ୍ୟରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସଫଳତା ହାସଲ କରିଥିଲା । ଭାରତ ପଶମ, ଚିନାମାଟି ପଦାର୍ଥ, କର୍ପୁର, ଲବଙ୍ଗ, ମହୁ, ଲାଖ, ଚନ୍ଦନକାଠ ଆଦି ଚୀନ୍ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଏସିଆରୁ ଆମଦାନୀ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଏଥି ସହିତ ବାହାରିନ୍, ମସକାଟ୍, ଏଡ଼େନ୍ ଏବଂ ପାରସ୍ୟରୁ ଘୋଡ଼ା ଆମଦାନୀ କରୁଥିଲା । ଭାରତ ରପ୍ତାନୀ କରୁଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା ସୁଗନ୍ଧି ଯୁକ୍ତ ଅତର, ମସଲା, ଲୁଗା, ହାତୀଦାନ୍ତ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଓ ସ୍ୱଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟର ପ୍ରସ୍ତର ଇତ୍ୟାଦି ଥିଲା । ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଭାରତ ମଧ୍ୟ ଏସିଆ, ଆଫଗାନିସ୍ଥାନ ପାରସ୍ୟ ଉପସାଗର ଏବଂ ଲୋହିତ ସାଗର ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟକ କାରବାର କରୁଥିଲା । ଭାରତ ମୁଖ୍ୟତଃ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରି, ବସ୍ତ୍ର, କ୍ରିତଦାସ, ନୀଳ, ମୂଲ୍ୟବାନ ପଥର ରପ୍ତାନୀ କରୁଥିଲା ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ରୌପ୍ୟ, ଅଶ୍ୱ, ରେଶମ ବସ୍ତ୍ର ଏବଂ ପଶମ ବସ୍ତ୍ର ଆମଦାନୀ କରୁଥିଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଇଉରୋପୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ କମ୍ପାନୀଗୁଡିକର ଆଗମନ ଫଳରେ ଭାରତରେ ବୈଦେଶିକ ବାଣିଜ୍ୟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତ, ମଧ୍ୟଏସିଆ, ପାରସ୍ୟ ଏବଂ ଇଉରୋପୀୟ ଦେଶଗୁଡିକ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲା । ଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ରପ୍ତାନୀ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ବୟନବସ୍ତ୍ର, ଫିଟିକିରି, ଚିନି, ଅଫିମ ଏବଂ ମସଲା । ତା'ର ରପ୍ତାନୀ ତୁଳନାରେ ଆମଦାନୀ ସୀମିତ ଥିଲା । ଭାରତ ରୂପା, ପଶମ, ଚୀନାମାଟି ପାତ୍ର, ଉତ୍ତମ ଗୁଣ ଯୁକ୍ତ ମଦ, ଜରି, ସେଣ୍ଟ, କାଚଦ୍ରବ୍ୟ, ଘଣ୍ଟା, ରୂପାବାସନ ଏବଂ ଘୋଡ଼ା ଆମଦାନୀ କରୁଥିଲା ।

iii) THE MERCANTILE COMMUNITY- ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଇତିହାସରେ ଭାରତରେ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମସାୟିକ ଅର୍ଥନୈତିକ ଏବଂ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ସମୟରେ କରୱାନିସ ବା ନାୟକ ପରି ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରୁ ଶସ୍ୟ ଆଣି ପହଂଚାଇବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ପାରସ୍ୟ ଶବ୍ଦ କାରୱାନିସର ଅର୍ଥ "ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଯେଉଁମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି ।" ପରେ ଏହି ଲୋକମାନଙ୍କୁ 'ବନ୍‌ଜାରା' ବୋଲି କୁହାଗଲା । କେତେଜଣ ଅଭିଜ୍ଞ ସୁଲତାନୀ ବଣିକ ଯେଉଁମାନେ ଦୂର ଦୂରାନ୍ତରେ ବାଣିଜ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମଧ କିଛି କିଛି ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ହିନ୍ଦୁ ବଣିକ ଥିଲେ ।

ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଆମେ ଅସଂଖ୍ୟ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଥାଉ । ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟରେ 'ବନ୍‌ଜାରା' ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ବିଷୟରେ ଅନେକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେମାନେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରୁ ଶସ୍ୟ ଆଣି ସହରାଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପରିବାର ସହିତ ଦଳବାନ୍ଧି ଯାଉଥିଲେ । ସୁଲତାନୀ ବଣିକମାନେ ଏହି ସମୟରେ ଦିଲ୍ଲୀ, ପଞ୍ଜାବର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳ ଏବଂ ସିନ୍ଧୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗତିକରି ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ । ଉତ୍ତରଭାରତ ଏବଂ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ 'ବଣିଆଁ' ନାମକ ଏକ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ରହିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅନୁରୂପ ଗୋଷ୍ଠୀ ଥିଲେ ପଞ୍ଜାବର କ୍ଷତ୍ରି ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଏବଂ ଗୋଲକୋଣ୍ଡାର କୋମଟି ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ । ସେମାନେ ବାଣିଜ୍ୟରେ ନିଜକୁ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଋଣଦାତା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ବୋହରାମାନେ ଥିଲେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଯେଉଁମାନେ ମୋଗଲ ଶାସନ ସମୟରେ ପ୍ରମୁଖତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୁଜୁରାଟ, ଉଜ୍ଜୟିନୀ ଏବଂ ବରହନ୍‌ପୁରରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଆଉ କେତେକ ପ୍ରଧାନ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଥିଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଚେଟ୍ଟି ଗୋଷ୍ଠୀ, ଓଡ଼ିଶାରୁ କରମଣ୍ଡଳ ଉପକୂଳ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଲିଙ୍ଗଗୋଷ୍ଠି, ତେଲ୍‌ଗୁ ଭାଷୀ କୋମଟି ଗୋଷ୍ଠୀ ପ୍ରଧାନ

ଅଟନ୍ତି ।

କ) ସରାଫ -SARRAFS

ସରାଫ ନାମକ ଏଗ ଗୋଷ୍ଠୀ ଟଙ୍କା ଦେଣ ନେଣ କାରବାର ସହ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ସୁଲତାନୀ ରାଜସ୍ୱ ସମୟରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆର୍ବିଭାବ ଘଟିଥିଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ସେମାନେ ତିନିଗୋଟି କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରୁଥିଲେ ।

୧. ସରାଫମାନେ ଏତେ ଦକ୍ଷ ଥିଲେ ଯେ କୌଣସି ମୁଦ୍ରାରେ ସଠିକ ଓଜନ ତଥା ଧାତୁର ବିଶୁଦ୍ଧତା ସହଜରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରୁଥିଲେ । ଏଥି ସହିତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୁଦ୍ରା ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଚଳିତ ପରିବର୍ତ୍ତୀତ ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିଲେ ।

୨. ସରାଫମାନେ ବ୍ୟାଙ୍କ ପରି ଜମାରାଶି ଗ୍ରହଣ କରି ସୁଧ ହାରରେ ଋଣ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ।

୩. ସରାଫମାନେ ବଣିକ ଭାବେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ରୌପ୍ୟ ଏବଂ ଅଳଙ୍କାର ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ । ଏଥି ସହିତ ସେମାନେ ହୁଣ୍ଡିକୁ ନିର୍ଗମନ କରୁଥିଲେ ।

ଖ) ଦଲାଲ -BROKERS

ଦଲାଲ ଗୋଷ୍ଠୀ ଥିଲେ ଅନ୍ୟଏକ ପ୍ରଧାନ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ । ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଏମାନଙ୍କର ଆର୍ବିଭାବ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଯାହାହେଉ, ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଦଲାଲି ଏକ ବାଣିଜ୍ୟକ ବୃତ୍ତି ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଲା । ବାଣିଜ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଏବଂ ଦେଣ ନେଣରେ ସେମାନେ ମଧସ୍ଥି ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ବିଦେଶୀ ବଣିକମାନେ, ଯେଉଁମାନେ ଉତ୍ପାଦନ କେନ୍ଦ୍ର ବିଷୟରେ ଜାଣିନଥିଲେ, ବଜାରର ପ୍ରକାର ଭେଦ ତଥା ଭାଷା ମଧ ଜାଣିନଥିଲେ, ସେମାନେ ଏହି ଦଲାଲଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । ଏହି ଦଲାଲମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧରୁ କେତେକ ବଣିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କିମ୍ବା କଂପାନୀ ଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଆଉକେତେକ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଅନେକ ମହଜିଲଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ କେତେକ ରାଜ୍ୟ ଦଲାଲ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇ ବାଣିଜ୍ୟକ କେନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କ୍ରୟ ଓ ବିକ୍ରୟ ବିଷୟ ପଞ୍ଜିକରଣ କରୁଥିଲେ । ଦଲାଲମାନଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇନଥିଲା । ଏହା ଦ୍ରବ୍ୟ କ୍ରୟ ବିକ୍ରୟରେ ଦଲାଲମାନଙ୍କର ଉଦ୍ୟମକୁ ଆଧାର କରି ତଥା ବସ୍ତୁର ମୂଲ୍ୟକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରି ହେଉଥିଲା ।

***iv)* COMMERCIAL PRACTICES - ବାଣିଜ୍ୟକ ପ୍ରଥା :**

ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ବ୍ୟବସାୟ ସଂଘର ଉନ୍ନତି ହେବା ସହିତ କେତେକ ନୂଆ ବାଣିଜ୍ୟକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

କ) **ହୁଣ୍ଡି :** ହୁଣ୍ଡି ଥିଲା ଏକ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବାଣିଜ୍ୟକ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ହୁଣ୍ଡି ଥିଲା ଏକ ଲିଖିତ ଚୁକ୍ତିନାମା ଯେଉଁଥିରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ପରେ ଦେୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରାଯାଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ବହୁତ ଟଙ୍କା ନେଇ ଯାତାୟତ କରିବାରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦେଇଥିଲା, ତା'ର ସମାଧାନ ରୂପେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା । ସରାଫମାନେ ଏହି ହୁଣ୍ଡି ନିର୍ଗମନରେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ସହର ଓ ନଗର ମାନଙ୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଫିସ୍ ଥିଲା । ସେମାନେ ବଣିକମାନଙ୍କୁ ହୁଣ୍ଡି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ବଣିକମାନେ ଏହି ହୁଣ୍ଡିକୁ ନେଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚି ସରାଫଙ୍କ ଏଜେଣ୍ଟଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲାପରେ ହୁଣ୍ଡିରେ ଲିଖିତ ପରିମାଣର ଟଙ୍କା ସେମାନେ ପାଉଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସରକାରୀ ଅଧିକାରୀ ଓ ସାମନ୍ତମାନେ ଟଙ୍କାକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରିବା ପାଇଁ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ହୁଣ୍ଡି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ଏକ ନିରାପଦ ଏବଂ ସୁବିଧା ଜନକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯାହାଦ୍ୱାରା ଟଙ୍କାକୁ ସହଜରେ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରାଯାଇପାରୁଥିଲା । ସରାଫମାନେ ନିର୍ଗମନ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୁଣ୍ଡି ପାଇଁ

କିଛି କମିଶନ ଦାବୀ କରୁଥିଲେ ।

13.7. THE CURRENCY SYSTEM- ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟବସ୍ଥା :

ରୌପ୍ୟମୁଦ୍ରା ଏବଂ ତାମ୍ରମୁଦ୍ରା ବିନିମୟ ମାଧମ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସୁଲତାନୀ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ରୂପା ଟଙ୍କା ମୁଦ୍ରାରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ତାମ୍ର ମୁଦ୍ରାକୁ ଜିତଲ ଏବଂ ଡ୍ରାଙ୍ଗ୍ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଧାତୁ ମୂଲ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ସହିତ ମୁଦ୍ରାର ମୂଲ୍ୟକୁ ମଧ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଶେରଶାହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ରୌପ୍ୟ ଏବଂ ତାମ୍ରମୁଦ୍ରା ପାଇଁ ଧାତୁରେ ବିଶୁଦ୍ଧତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । ବିନିମୟ ପାଇଁ ରୌପ୍ୟ ରୁପେୟା (Rupaya) ମୌଳିକ ମୁଦ୍ରାରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲା । ଏହି ମୁଦ୍ରାର ଓଜନ ଥିଲା ୧୭୮ ଗ୍ରେନ୍ । ଆକବରଙ୍କ ସମୟରେ ଅନୁରୂପ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଜାରି ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନଙ୍କ ସମୟରେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ତାମ୍ର ମୁଦ୍ରା ଦାମ ଓଜନ ଥିଲା ୩୨୩ ଗ୍ରେନ୍ । ରୂପା ଧାତୁର ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେବାରୁ ରୁପା ମୁଦ୍ରା ଓ ତାମ୍ର ମୁଦ୍ରା ମଧରେ ମୂଲ୍ୟର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଦେଲା । ଆକବରଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଗୋଟିଏ ରୂପା ଟଙ୍କାର ମୂଲ୍ୟ ୪୦ଟି ତାମ୍ର ଦାମ୍ ସହିତ ସମାନ ଥିଲା । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରାର ଓଜନ ୧୬୯ ଗ୍ରେନ୍ ଥିଲା ।

ମୁଦ୍ରା ଗୁଡ଼ିକ ରାଜକୀୟ ମୁଦ୍ରାଶାଳାରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ପଠାଯାଉଥିଲା । ଆକବରଙ୍କ ସମୟରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଗୁଡ଼ିକ ୪ ଗୋଟି ମୁଦ୍ରାଶାଳାରେ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା ବେଳେ ରୌପ୍ୟ ମୁଦ୍ରା ଗୁଡ଼ିକ ୧୪ଟି ମୁଦ୍ରାଶାଳାରୁ ଏବଂ ତାମ୍ରମୁଦ୍ରା ଗୁଡ଼ିକ ୪୨ ଟି ମୁଦ୍ରାଶାଳାରେ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍‌ଙ୍କ ସମୟରେ ମୁଦ୍ରା ୪୦ ଟି ମୁଦ୍ରାଶାଳାରେ ଛାପା ଯାଉଥିଲା ।

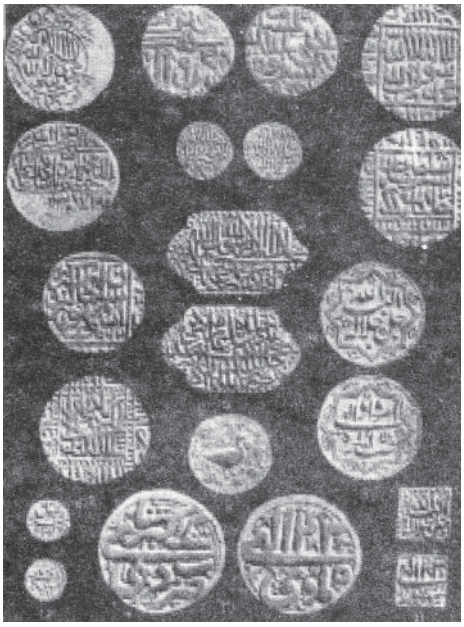

ଚିତ୍ର ୧୩.୧ -ମୁଦ୍ରା

INTEXT QUESTIONS 13.5 - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନ

1. ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଭାରତ ସ୍ଥଳପଥରେ କେଉଁ ୫ଟି ଦେଶ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟିକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲା ?

2. ହାଟ ମାନେ କ'ଣ ?

ଟିପ୍ପଣି

---

3. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବଙ୍ଗର କେତେକ ପ୍ରଧାନ ବାଣିଜ୍ୟିକ କେନ୍ଦ୍ରର ନାମ ଲେଖ ?

---

୪. ସଂକ୍ଷେପରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ବୁଝାଅ । କାରୱାନିସ୍, କ୍ଷତ୍ରୀ, କୋମଟି, ବୋହରା, ଚେଟ୍ଟି ।

WHAT YOU HAVELEARNT- ଆମେ କ'ଣ ଶିଖିଲେ

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟର ମୁଖ୍ୟ ଦିଗ ଉପରେ ପୁର୍ନ ଅବଲୋକନ କରିବା ।

କୃଷି ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲୋକଙ୍କର ଜୀବିକା ଥିଲା । ରାଜ୍ୟର ଏକ ନୀତି ହିସାବରେ କୃଷି ଉତ୍ପାଦନର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ନୂତନ କୃଷି ଜମିକୁ ଏଥିରେ ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ କରାଗଲା । କୃଷକମାନେ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଶସ୍ୟ, ଅର୍ଥକାରୀ ଫସଲ, ଫଳ, ପନିପରିବା ଏବଂ ମସଲା ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ କୃଷି ପ୍ରଣାଳୀ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଶସ୍ୟ ବଦଳାଇ, ଦୁଇଟି ଫସଲ ଅମଳକରି, ଏପରିକି ତିନୋଟି ଫସଲ ମଧ ଅମଳ କରୁଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କୃତ୍ରିମ ଉଠାଜଳ ଯନ୍ତ୍ର ମଧ ସେମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ରୁ ରାଜ୍ୟ ଏକ ବୃହତ୍ ଭାଗ ପାଉଥିଲା । ଆଲାଉଦ୍ଦୀନ ଖିଲ୍‌ଜୀ, ଶେରଶାହ ଏବଂ ଆକବରଙ୍କ ପରି ପ୍ରମୁଖ ଶାସକମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଶାସନ ସୁସଂଗଠିତ ଓ ସୁଶୃଙ୍ଖଳିତ ହୋଇ ବ୍ୟାପକ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା ।

ରାଷ୍ଟ୍ର ଏବଂ କୃଷକମାନଙ୍କ ମଧରେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମଧସ୍ଥି ଗୋଷ୍ଠୀର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଭାବେ ରାଷ୍ଟ୍ରଦ୍ୱାରା ମଞ୍ଜୁରି ପ୍ରାପ୍ତ ଅଧିକାର ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ଏହି ମଧସ୍ଥିମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ସମୟରେ ସହଯୋଗ କରୁଥିଲେ । ମଧ ଯୁଗୀୟ ଭାରତୀୟ କୃଷକର ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ଥିଲା । ଦମନ ମୂଳକ ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ନୀତି, ଏହି ରାଜସ୍ୱରେ ମଧସ୍ଥି ମାନଙ୍କର ଅଂଶଦାବୀ, ଅନବରତ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ବିପାକ ଆଦି ସାଧାରଣ କୃଷକର ଜୀବନକୁ ଦୁର୍ବିଶହ କରିଦେଇଥିଲା । କୃଷକ ଅଶାନ୍ତି ଯୋଗୁଁ ବିଦ୍ରୋହ ମଧ ଦେଖାଯାଉଥିଲା ।

ବୟନ ଶିଳ୍ପ, ଖଣି ଏବଂ ଧାତୁବିଦ୍ୟା, ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଓ ଜଳଜାହାଜ ନିର୍ମାଣ ଥିଲା ଏହି ସମୟର କେତେକ ପ୍ରମୁଖ କାରିଗରି ଶିଳ୍ପ । ଏହି ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରାମ, ସହର ଓ ରାଜ୍ୟସ୍ତରରେ ସଂଗଠିତ କରାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରାଜକୀୟ କର୍ମଶାଳାରେ ନିର୍ମିତ କାରିଗରି ଦ୍ରବ୍ୟ କେବଳ ରାଜ ପରିବାର ଏବଂ ରାଜଦରବାର ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ବାଣିଜ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତ ମଧ ଏସିଆ, ଚୀନ୍, ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବ ଏସିଆ ଏବଂ ଇଉରୋପ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟିକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲା । ଇଉରୋପୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ କଂପାନୀ ଯଥା - ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ, ଇଂରେଜ, ଡ଼ଚ୍ ଏବଂ ଫରାସୀ ମାନଙ୍କର ଭାରତରେ, ଆର୍ନ୍ତ ଏସୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବଂ ୟୁରୋ-ଏସିଆନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାଣିଜ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ଯାହା ଭାରତୀୟ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ।

ବାଣିଜ୍ୟ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟର ପ୍ରସାର ସହିତ ଦଲାଲ, ହୁଣ୍ଡି ଏବଂ ବିମା ପରି ନୂତନ ବାଣିଜ୍ୟକ ବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକର ଉନ୍ମେଷ ଘଟିବା ଫଳରେ ବାଣିଜ୍ୟଗତ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ସଂପ୍ରସାରଣ ହୋଇଥିଲା ।

TERMINAL QUESTIONS - ନିଜକୁ ନିଜେ ପରିଖିବା

1. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ କୃଷିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ?

ଟିପ୍ପଣି

2. ‘ପାରସିକ ଚକ’ କହିଲେ କ’ଣ ବୁଝ ? ଏହା କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ?

3. ଜଳସେଚନ ପାଇଁ ଫିରୋଜ ଶାହା ତୋଗଲକ ନିର୍ମାଣ କରିଥିବା କେତୋଟି କେନାଲର ନାମ ଲେଖ ?

4. ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନ କିପରି ହୋଇଥିଲା ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

5. ‘ଆଇନ-ଇ-ଦଶଲା’ କ’ଣ ଥିଲା ? ଏହା କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ?

6. ପରଗଣା ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ସ୍ତରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ପ୍ରଧାନ ରାଜସ୍ୱ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ନାମ ଓ କାର୍ଯ୍ୟର ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।

7. କାରଖାନା କ’ଣ ଥିଲା ? ଏହା କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ?

8. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲଭା କରିଥିବା ୫ ଗୋଟି ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠିଙ୍କ ନାମ ଲେଖ ।

9. ସରାଫ୍ କିଏ ଥିଲେ ? ତାଙ୍କର ଭୂମିକା କ’ଣ ଥିଲା ?

10. ହୁଣ୍ଡି କହିଲେ ତୁମେ କ’ଣ ବୁଝ ? ଏହା ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ବ୍ୟବସାୟକୁ କିପରି ସହଜ କରିଦେଇପାରିଲା ?

11. ରାଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରହରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଜମିଦାର ମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ଉପରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଲେଖ ।

12. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ଜଳସେଚନର ମାଧମ ଗୁଡ଼ିକ ସଂବଂଧରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

13. କାରିଗରି ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦନ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସଂଗଠନ ଉପରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ?

14. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ସ୍ଥାନୀୟ, ଆଞ୍ଚଳିକ ଏବଂ ଆର୍ନ୍ତ-ଆଞ୍ଚଳିକ ବାଣିଜ୍ୟ କିପରି ଚାଲୁଥିଲା, ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

15. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର-ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

ANSWERS TO INTEXT QUESTIONS - ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର

13.1.

୧. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତ ଇତିହାସରେ କୃଷକମାନେ ଯେତିକି ଜମିରେ ଚାଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ତା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ବଳକା ଜମି ରହିଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ନୂତନ ଅଞ୍ଚଳକୁ କୃଷିର ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ କରାଗଲା ।

୨. ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ କହିଲେ ଧାନ, ଗହମ, ବାର୍ଲି, ଜଅ, ବୁଟ, ମୁଗ ଏବଂ ଅର୍ଥକାରିଫସଲ - ଆଖୁ, ଅଫିମ, ନିଳ ଏବଂ ପଶମକୁ ବୁଝାଉଥିଲା ।

୩. ଧୂଆଁପତ୍ର, ସପୁରି, ଚେରି ଏବଂ ଅମୃତଭଣ୍ଡା ।

୪. ପାରସିକ ଚକ କହିଲେ ଏହି ସମୟର ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଜଳଉଠା ଯନ୍ତ୍ରକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଚକର ରିମ୍‌ରେ ମାଳମାଳେ ମାଠିଆକୁ ବାନ୍ଧି ଦେଇ ଗିଅର ସାହାଯ୍ୟରେ ଚକକୁ ଘୁରାଇ ପାଣି ମଡ଼ାଯାଇ ଥିଲା । ଏହି ଗିଅରକୁ ପଶୁମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଘୁରାଯାଇ ଜଳସେଚନ କରାଯାଉଥିଲା ।

13.2.

1. ଶସ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁସାରେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ଫସଲକୁ କୃଷକ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଏହାକୁ ‘ଖେତ ବାଟାଇ’ କୁହାଯାଉଥିଲା । ‘ଲାଙ୍ଗ୍ ବାଟାଇ’ କହିଲେ ଶସ୍ୟକୁ କାଟି ଗଦାକରି ରଖାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଶସ୍ୟକୁ ବଣ୍ଟାଯାଉ ନଥିଲା ।

ଟିପ୍ପଣି

2. ଆଲାଉଦ୍ଦୀନ୍ ଖିଲଜୀ, ଶେରଶାହ ସୁରି ଏବଂ ଆକବର ।

3. ପୋଲାଜ କହିଲେ ଯେଉଁ କ୍ଷେତରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦୁଇଟି ଫସଲ ଅମଳ ହୁଏ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ପାରତି କହିଲେ ଯେଉଁ ଜମିକୁ ଚାଷ ନକରି କିଛିଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାଡ଼ିଦିଆଯାଏ । ଚାଚ୍ଚର କହିଲେ ୩ ରୁ ୪ ବର୍ଷ ଅନ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଜମିକୁ ଚାଷ କରାଯାଏ ।

4. ଏହା ଥିଲା ରାଜସ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୁଇଟି ଦସ୍ତାବିଜ୍ । ପଟ୍ଟା ଥିଲା ଏକ ସ୍ୱୀକୃତି ପତ୍ର ଯାହାକୁ କୃଷକଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା । ଏଥିରେ ଜମିର କିସମ ଓ ପରିମାଣ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା । ଏଥି ସହିତ ଏଥିରୁ ଉତ୍ପାଦିତ ବିଭିନ୍ନ ଶସ୍ୟ ଉପରେ ଭୂ ରାଜସ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥିଲା । କବୁଲିୟତ ଥିଲା ଏକ ଚୁକ୍ତିନାମାଙ୍କନ ପତ୍ର ଯେଉଁଥିରେ ଜଣେ କୃଷକ ଭୂରାଜସ୍ୱ ରାଜ୍ୟକୁ ଦେବାପାଇଁ ମାନି ନେଇଥିଲେ ।

13.3.

1. ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ପଦବୀ ଗୁଡ଼ିକ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଜମିଦାରଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ଲୋକମାନେ ଭୂରାସ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଓ ଆଦାୟ ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସରକାରଙ୍କୁ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

2. ମକଦ୍ଦମ ଏବଂ ପଟେଲମାନେ ଯଥାକ୍ରମେ ଉତ୍ତରଭାରତ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଗ୍ରାମ୍ୟମୁଖ୍ୟ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱ ଥିଲା ଗ୍ରାମରେ ଶାନ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା କରିବା ଏବଂ ଭୂରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରିବା ।

3. ଜାଟ୍, ଶିଖ, ମରଠା ଏବଂ ସତନାମୀ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ବିଦ୍ରୋହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

13.4.

1. ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାରତର ୫ ଗୋଟି ମୁଖ୍ୟ କାରିଗରି ଶିଳ୍ପ ଥିଲା - ବୟନଶିଳ୍ପ, ରଙ୍ଗଶିଳ୍ପ, ଚିନିଶିଳ୍ପ, ଖଣି ଉତ୍ତୋଳନ ଶିଳ୍ପ ଏବଂ ଧାତୁଶିଳ୍ପ ।

2. ଅହମ୍ମଦବାଦ୍, ବରୋଦା, ପାଟନା ।

3. ଗୋଲକୋଣ୍ଡା, ବଇରାଗଡ଼, ପାନ୍ନା ଏବଂ ଖୋଖରା ।

4. ସ୍ପିନିଂ ହୁଇଲ (ଚକ୍ର), ପିଟ୍‌ଲୁମ୍ ଏବଂ ଡ୍ରଲୁମ୍ ।

13.5.

1. ଭାରତ ସ୍ଥଳପଥରେ ଚୀନ୍, ଆରବ, ଇଜିପ୍ଟ, ପାରସ୍ୟ ଏବଂ ଆଫଗାନସ୍ଥାନ ସହିତ ବାଣିଜ୍ୟକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲା ।

2. ହାଟ କହିଲେ ଏକ ସୀମିତ ଆଞ୍ଚଳିକ ବଜାରକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ସପ୍ତାହର କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବାରରେ ଏହି ହାଟ ବସୁଥିଲା । ଏହି ହାଟରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ କିଣୁଥିଲେ ।

3. ବଂଗରେ ମୁଖ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟିକ କେନ୍ଦ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ହୁଗୁଳୀ, ଢ଼ାକା, ମୁର୍ଶିଦାବାଦ୍, ସତ୍‌ଗାଓଁ ଏବଂ ପାଟନା ।

4. କାରଓ୍ୱାନିସ ଥିଲା ଏକ ପାରଶିକ ଶବ୍ଦ । ଏହି ନାମଧାରୀ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦଳବାନ୍ଧି ଶସ୍ୟ ନେଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥିଲେ ।

କ୍ଷତ୍ରୀ-ମାନେ ଥିଲେ ପଞ୍ଜାବର ପ୍ରମୁଖ ଶସ୍ୟ ବଣିକ ।
କୋମଟିମାନେ ଗୋଲକୋଣ୍ଡାର ତେଲ୍‌ଗୁଭାଷୀ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ।

ଟିପ୍ପଣୀ

ବୋହରରାମାନେ ଥିଲେ ଗୁଜୁରାଟ୍, ଉଜ୍ଜୟିନୀ ଏବଂ ବୁରହନ୍‌ପୁର ଏକ ଶକ୍ତଶାଳୀ ଓ ପ୍ରମୁଖ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ।

ଚେଛିମାନେ ଥିଲେ ଦକ୍ଷିଣ-ଭାରତର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ବଣିକଗୋଷ୍ଠୀ ।

HINTS TO TERMINAL QUESTION : ସଙ୍କେତ

1. ଭାଗ ୧୩.୧ ର (i) କୁ ଦେଖ ।
୨. ଭାଗ ୧୩.୧ ର (ii) ର ତୃତୀୟ ପାରା ।
3. ଭାଗ ୧୩.୧ ର (iii)ଚତୁର୍ଥ ପାରା ।
4. ଭାଗ ୧୩.୨ ର ପ୍ରଥମରୁ ଚତୁର୍ଥ ପାରା ।
5. ଭାଗ ୧୩.୨ ର ପଞ୍ଚମ ପାରା ।
6. ଭାଗ ୧୩.୩ ଦେଖ ।
7. ଭାଗ ୧୩.୫ ।
8. ଭାଗ ୧୩.୬ (iii)
9. ଭାଗ ୧୩.୬ (iii) (a)
10. ଭାଗ ୧୩.୬ (iv) (a)
11. ଭାଗ ୧୩.୩
12. ଭାଗ ୧୩.୧ (iii)
13. ଭାଗ ୧୩.୫
14. ଭାଗ ୧୩.୬ (i)
15. ଭାଗ ୧୩.୭

GLOSSARY :-

ଅମିଲ	:	ପରଗଣା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟକାରୀ ।
ଅମିନ୍	:	ଜମି ସର୍ବେକ୍ଷଣକାରୀ, ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନ ପାଇଁ ଜମି ସର୍ବେକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ।
ବନ୍‌ଜାର	:	ଅନୁର୍ବର, କୃଷି ଅନୁପୋଯୋଗି ଜମି
ବୋହରା	:	ଗୁଜୁରାଟର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ବଣିକ ଗୋଷ୍ଠୀ ।
ଚ୍ଛଚର	:	ସ୍ୱଳ୍ପ ଉର୍ବରତା ଥିବା ଜମି, ତିନିରୁ ଚ୍ଛରିବର୍ଷରେ ଥରେ ଚ୍ଛଷକରାଯାଏ ।
ଚେତି	:	ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବଣିକଗୋଷ୍ଠୀ
ଦାଦନୀ	:	ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୃଷିଜାତ ପଦାର୍ଥର ଉତ୍ପାଦନ ପାଇଁ ଜଣେ କୃଷକକୁ କଞ୍ଚାମାଲ ତଥା ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଏକ ବଣିକଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଥିଲା । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ବଣିକମାନେ ଏହି ଉତ୍ପାଦିତ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ କୃଷକଠାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ବଜାରରେ ବିକ୍ରି କରୁଥିଲେ ।

ଟିପ୍ପଣି

ଦମ୍ : ମୋଗଲ ସମୟର ତାମ୍ର ମୁଦ୍ରା ।

ଦସ୍ତୁର : ରାଜସ୍ୱ ମଣ୍ଡଳ । ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନ ପାଇଁ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡିକୁ କେତେକ ମଣ୍ଡଳୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣ୍ଡଳକୁ ଦସ୍ତୁର କୁହାଯାଉଥିଲା ।

ଜାଗୀରଦାର : ମୋଗଲ ରାଜ୍ୟକୁ ନିଜର ସେବା ବଦଳରେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନକାରୀ ।

ଜିତଲ : ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ଶାସନ ସମୟର ତାମ୍ରମୁଦ୍ରା । ୪୮ ଜିତଲ = ୧ ଟଙ୍କା

ହୁଣ୍ଡି : ବିନିମୟ ପତ୍ର

କାନ୍‌କଟ୍ : ରାଜସ୍ୱ ଆକଳନର ଏକ ପଦ୍ଧତି । ପ୍ରଥମେ ଜମି ମାପ କରାଯାଇ ଉର୍ବରତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ରାଜସ୍ୱ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ ।

କାରକୁନ୍ : ଗ୍ରାମ କିରାଣୀ

କାରଖାନା : ରାଜକୀୟ କର୍ମଶାଳା । ରାଜ ପରିବାରର ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଏ । ଠିକା ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ ।

ଖୁଦ୍‌କାଶି : ଧନି ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧ କୃଷକ ଯିଏ କୃଷିଜମି ଓ କୃଷି ଯନ୍ତ୍ରପାତିର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ ।

କୁଲକର୍ଣ୍ଣି : ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଗ୍ରାମ୍ୟ ହିସାବ ରକ୍ଷକ ।

ଖିତ୍ : ସୁଲତାନୀ ଯୁଗର ଧନୀ କୃଷକ

କରଓ୍ୱାନିସ୍ : ଏକ ବଣିକଗୋଷ୍ଠୀ ମିଳିତ ଭାବରେ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ବିଶେଷଭାବେରେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରୁ ଶସ୍ୟ ସଂଗ୍ରହକରି ରପ୍ତାନି କରୁଥିଲେ ।

ଖେତ୍‌ବାତାଇ : ଶସ୍ୟ ବଣ୍ଟନର ଏକ ପଦ୍ଧତି ଯେଉଁଥିରେ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଫସଲଥିବା ସମୟରେ କୃଷକ ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ରାଜସ୍ୱ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ମଧରେ ଭାଗ ସ୍ଥିର ହୋଇଥାଏ ।

ଲଙ୍ଗ୍‌ବାତାଇ : ଫସଲ ବଣ୍ଟନର ଅନ୍ୟ ଏକ ପଦ୍ଧତି ଯେଉଁଥିରେ ଫସଲ ପ୍ରଥମେ କଟା ହୋଇ ଗଦା କରାଯାଏ ଏବଂ ରାଜସ୍ୱ ସ୍ଥିର କରାଯାଏ ।

ମକଦ୍ଦମ୍ : ଏକପ୍ରକାର ଜମି ଯେଉଁଥିରେ ବର୍ଷକୁ ଦୁଇଟି ଫସଲ ଉତ୍ପାଦିତ ହୁଏ ।

ପରାତି : ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ଜମି, ଯାହାକୁ ଦୁଇଟି ଫସଲ ଉତ୍ପାଦନ ପରେ ଜମିର ଉର୍ବରତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଏ ।

ପଟ୍ଟା : ସତ୍ୱାଧିକାର ପତ୍ର । ରାଜ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଏହି ପତ୍ର ସମସ୍ତ କୃଷକଙ୍କୁ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ଯେଉଁଥିରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ରାଜସ୍ୱ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା ।

ପଟଓ୍ୱାରି : ଉତ୍ତର ଭାରତର ଗ୍ରାମ ହିସାବ ରକ୍ଷକ ।

କବୁଲିୟତ୍ : ଏକ ଚୁକ୍ତିପତ୍ର । ଏଥିରେ ପଟ୍ଟାର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଧାର୍ଯ୍ୟ ରାଜସ୍ୱକୁ ପରିଶୋଧ କରିବା ପାଇଁ କୃଷକ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥାଏ ।

କାନୁନ୍‌ଗୋ	:	ପରଗଣାର ଜଣେ ଅଧସ୍ତନ ରାଜସ୍ୱ କର୍ମଚାରୀ ।
ରେୟତ	:	ସାଧାରଣ କୃଷକ
ରେ	:	କେନ୍ଦ୍ରସୂଚିତ ଫସଲର ମୂଲ୍ୟ
ସରଫ୍	:	ଅର୍ଥ ଦେଣନେଣ କରୁଥିବା ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଯେକି ଧନ ବିନିମୟକାରୀଙ୍କ ପରି, ବ୍ୟାଙ୍କପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ହୁଣ୍ଡି ମଧ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ।
ଟଙ୍କା	:	ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନୀ ସମୟର ମାନକ ରୂପାମୁଦ୍ରା ।
ଜମିନ୍‌ଦାର	:	ମୋଗଲ ସମୟର ଏକ ମଧସ୍ଥି ଜମିଦାରବର୍ଗ ଯେଉଁମାନେ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଜମିଦାରୀ ଉପଭୋଗର କ୍ଷମତା ପାଇଥିଲେ ।